

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ ПРОЕКТУВАННЯ ЧИ ЕКСПЛУАТАЦІЯ СПОРУД БЕЗ СИСТЕМ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

О.В. Матвійчук

здобувач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.253 КК України, мають важливе теоретичне та практичне значення. Тому ця проблема потребує належного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.253 КК України, певною мірою досліджували такі науковці, як: С.Б. Гавриш, В.І. Тютюгін, О.О. Дудоров, В.К. Матвійчук, М.І. Хавронюк, І.В. Самощенко, М.І. Мельник, І.О. Харь та ін. Проте, ці важливі як в теоретичному, так і в практичному плані, дослідження, не знайшли свого належного висвітлення.

Мета статті. З'ясувати суб'єктивну сторону злочину проектування чи експлуатація споруд без систем захисту навколишнього природного середовища.

Основні результати дослідження. Під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину [1, с.115, 2, с.29]. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння ця сторона злочину є його внутрішньою (по відношенню до зовнішньої об'єктивної сторони злочину) стороною – невід'ємною від суб'єкта [1, с.115; 2, с.29; 3, с.169]. Проблема суб'єктивної сторони злочинів і досліджуваного складу злочину, зокрема, відноситься до числа найменш вивчених [2, с.392–396; 3, с.25–30; 6, с.6–73; 7, с.144–148; 8, с.11–15; 9, с.438–509]. Це робить її надто актуальною, особливою в сучасний період боротьби зі злочинами проти навколишнього природного середовища, і зокрема, передбаченого ст. 253 КК України. Невирішеність багатьох питань, що стосується суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.253 КК, вимагає розгляду деяких загальних питань цієї проблеми, без яких подальше дослідження може мати певні труднощі та дискусійні моменти. Проте, це буде упущенням, до того часу, поки людина через призму свідомості (психологічну ознаку) не зрозуміє, що своєю негативною діяльністю людина найбільш загрожує відносинам, що забезпечують умови (стосунки) з охорони навколишнього природного середовища способом нормативно узгодженого проектування чи експлуатації споруд без належної системи захисту навколишнього природного середовища, вона буде нести відповідальність за ст.253 КК України. Оскільки поведінка людини, в тому

числі й злочинна, являє собою органічну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психологічної) сторін, тому злочин характеризується з допомогою ознак, що відносяться не тільки до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони діяння. Кожна з цих ознак, в тому числі і ознаки суб'єктивної сторони, повинні бути вичерпно досліджені у випадку застосування кримінально-правової норми (ст.253 КК), щоб, юридична характеристика указаної кримінально-правової норми повністю співпала з законодавчим її описанням.

Зазначена вище вимога набуває особливої важливості для застосування ст.253 КК, оскільки найменший відступ від принципу законності в зазначеному питанні може потягти за собою тяжкі наслідки. Між тим в практичній діяльності ще зустрічаються непоодинокі випадки засудження за діяння без вини, а також призначення покарання, що не відповідає ступеню вини особи. Ці помилки досудового слідства і суду можуть мати різні чинники: 1) більш складний процес установлення і доказування ознак суб'єктивної сторони ніж об'єктивної; 2) відсутність, в переважній більшості, повного законодавчого описання юридичної характеристики конкретного діяння (зокрема, в ст.253 КК); 3) недооцінка значення суб'єктивних ознак і їх поверхневе дослідження; 4) вільне тлумачення таких інститутів кримінального права: суб'єктивна сторона, вина, мотив і мета (які не співпадають з їх законодавчим описанням) тощо.

Не претендуючи на остаточне вирішення проблем суб'єктивної сторони, як кримінально-правового інституту і маючи на увазі обмеження за обсягом роботи, ми зосередимося лише на вивченні тільки тих із них, що безпосередньо зв'язані з висновками по темі вказаного дослідження. В юридичній літературі суб'єктивна сторона складу злочину і, зокрема, злочину, передбаченого ч.1 ст.253 КК України, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння із певною формою вини, мотивом і метою [10, с.115]. Таким чином, як вірно вказують В.К. Матвійчук і С.А. Тарарухін, однією і тією ж формулою психічного ставлення позначається і частина, і ціле – суб'єктивна сторона й вина [11, с.5]. Це, на нашу думку, приводить до стирання межі між ними та іншими далекоглядними цілями, а також зв'язано з питанням про зміст суб'єктивної сторони злочину, точніше – про її співвідношення з виною.

Іноді, щодо суб'єктивної сторони, вказується дещо інакше, що це є психічне ставлення особи до вчиненого ним суспільно небезпечного діяння та до його наслідків, яке характеризується виною, мотивом і метою злочину [12, с.161]. Проте і таке визначення не повністю обґрунтоване, оскільки психічне ставлення суб'єкта являє собою вину у формі умислу і необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, а й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці.

Враховуючи те, що зазначені вище питання залежать від вирішення питання про співвідношення суб'єктивної сторони і вини, то коротко розглянемо ці загальнотеоретичні питання з врахуванням обмеженого обсягу цієї роботи. З цієї проблеми питання висловлені три основні судження: 1) П.С. Дагель вважає, що вина представляє собою внутрішню, суб'єктивну сторону злочину, психічне відношення суб'єкта до свого суспільно небезпечно-

го діяння і його наслідків, виражене в злочині [13, с.78]. Іншими словами цей вчений ототожнював суб'єктивну сторону і вину, наголошуючи на тому, що інтелектуально-вольова діяльність людини нерозривно зв'язана з мотивацією і емоційною діяльністю [14, с.41]. Обґрунтовуючи свою думку він зазначав, що точка зору, яка обґрунтовує тезис про те, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає в себе поряд з виною мотив і мету злочину, заснована на змішанні суб'єктивної сторони злочину (вини) і ознак складу злочину, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету, афект, завідомість тощо), а також на змішанні понять змісту і форми вини [15, с.123]. У оцінці такої позиції слід погодитися з думкою А.І. Рарога: 1) що ця позиція не переконлива в теоретичному відношенні і несприятлива – в практичному; 2) що ототожнення вини і суб'єктивної сторони не відповідає законодавчій характеристиці вини (закон розглядає вину як родове поняття умислу і необережності і інші психологічні моменти до поняття вини не виключає). Законодавець до змісту вини (умислу і необережності) відносить лише свідомість і волю; 3) у трактуванні П. С. Дагеля вина не конкретизована з позиції юридичної характеристики і включення до вини мотиву, мети, емоцій, завідомості та інших психологічних ознак, коло яких точно не визначено, позбавляє ці ознаки самостійності (хоча в законі таке значення їм нерідко надається); 4) ця концепція страждає логічною непослідовністю, оскільки П.С. Дагель, характеризуючи вину, ставив мотив і мету на один рівень з умислом і необережністю, але аналізуючи останні він ставить мотив і мету в один ряд не з умислом і необережністю, а вже зі свідомістю і волею (тобто, що це елемент самого умислу); 5) вона суперечить положенням філософії, тому що автор стверджує, що форма вини визначається лише свідомістю і волею, а інші психологічні елементи за його ствердженням на форму вини не впливають, хоча і входять до змісту вини (що форма вини вужча, ніж її зміст) [6, с.5–8]. Отже, ототожнення суб'єктивної сторони і вини є необґрунтованим. Натомість деякі автори розглядають вину як поняття більш широке ніж суб'єктивна сторона. Так, Ю.А. Демидов стверджує, що вина не може зводитися до якого-небудь елемента злочину, чи до умислу і необережності, чи до діяння, взятого з його об'єктивної сторони (вона однаково виражається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній стороні злочину) [16, с.114]. Подібно цьому автору Г.А. Злобін стверджує, що вина, яка складає суб'єктивну сторону злочинного діяння одночасно виступає як цілісна характеристика злочину в усіх його істотних для відповідальності відношеннях і що ці властивості вини роблять її необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності (в рівній мірі протилежним як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному інкримінуванню) [17, с.23].

Виходячи з вищевикладеного Ю.А. Демидов і Г.А. Злобін помилково вважають, що вина є одним із елементів (ознакою) суб'єктивної сторони, а натомість, що вона включає в себе як об'єктивну так і суб'єктивну сторону злочинного діяння. З цього приводу слід погодитися з думкою А.І. Рарога, що це є не що інше, як відродження концепції «двох вин» Б.С. Утевського, яка не була сприйнята наукою і судовою практикою [18, с.9]. Необхідно також пого-

дитися з думкою А.І. Рарога, що такі судження Ю.А. Демидова, Г.А. Злобіна та інших мають під собою ґрунт непорозуміння, що в досудовому слідстві та судовій практиці термін вина застосовується в двох значеннях: а) в науці кримінального права поняття вини означає наявність в діяннях особи умислу і необережності; б) на практиці про вину говорять як про доказаність факту вчинення злочину конкретною особою [19, с.15; 20, с.50].

У вітчизняній науці кримінального права переважає думка, що психологічний зміст суб'єктивної сторони злочину розкривається з допомогою таких юридичних ознак, як вина, мотив і мета, що характеризують різні форми психологічної активності людини. Ці ознаки зв'язані між собою, але є самостійними психологічними явищами, але не підміняють одна одну і не переходять одна в іншу та мають різне значення. Проте, все ж таки слід погодитися з В.К. Матвійчуком та С.А. Тарарухінім, що до суб'єктивної сторони злочину необхідно віднести і таку психологічну ознаку як емоції, адже вони знайшли законодавче закріплення в КК України [11, с.6].

Не вдаючись в подальшу дискусію з приводу визначення суб'єктивної сторони та вини, я вважаю, що потрібно взяти все істотне з цих визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони злочину проектування чи експлуатація споруд без систем захисту навколишнього природного середовища (ст.253 КК). В цьому аспекті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони конкретного злочину, а саме, передбаченого ст.253 КК України, або називаються в частині першій цієї статті, або визначаються характером злочинного посягання. Вони мають неоднакове призначення, так, вина є обов'язковою ознакою досліджуваного злочину. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відповідальності (ст.2 КК). Такий підхід повністю відповідає нашій кримінально-правовій доктрині, за якою кримінальній відповідальності й покаранню повинні підлягати лише винні особи. Проте, вина не вичерпує повністю змісту суб'єктивної сторони складу злочину. Вина, як відомо, виражається в психічному ставленні особи до вчиненого злочину у формі умислу й необережності [10, с.179]. Зміст форми вини розкривається в статтях 24 і 25 КК. Наука кримінального права розглядає вину особи, яка проявляється в злочині як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити слідчий, прокурор, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає так званий «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях незначної кількості прихильників. Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б.С. Утевський запропонував своє, на його думку більш вдале визначення, включивши в нього оціночний момент [21, с.103]. Його судження про вину як оціночну категорію, що виражена в негативному ставленні судді щодо поведінки підсудного, взята на озброєння практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину, зокрема, передбаченого ст.253 КК, є критерій її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [22, с.8]. Ось чому суб'єктивна сторона злочину, на наше переконання, повинна встановлюватись через перелік

юридично значимих ознак об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, на основі яких проводиться поділ злочинів із формальними або матеріальними складами. Вони, зрозуміло, неоднаково відображаються у свідомості винного. Тому в кримінально-правовій доктрині приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах із формальним складом, до яких відносяться склад злочину передбачений ч.1 ст.253 КК. Як відомо, із цього питання в науці кримінального права існує дві точки зору. Одні автори стверджують, що у злочинах формальним складом вина виражається в психічному відношенні не тільки до дій, але й до наслідків [24, с.27; 25, с.6]; інші переконані, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину, психічне ставлення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочинів (тобто в злочинах із формальними складами форма вини визначається психічними ставленнями тільки до діяння) [23, с.74; 24, с.11–29].

Автор повністю поділяє другу точку зору, тому що вона не ігнорує різницю між матеріальними і формальними складами, що обумовлена їх законодавчою конструкцією.

Виходячи з таких загальних передумов цього дослідження, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.253 КК. У зазначеній статті КК України відсутні будь-які вказівки на суб'єктивні ознаки. Разом з тим, структура об'єктивної сторони злочину експлуатація споруд без систем захисту навколишнього природного середовища, як злочину з формальним складом, свідчить, що цей злочин може вчинятися лише умисно. Мотиви зазначених умисних дій можуть бути різними: невірні зрозумілі інтереси осіб, егоїзм, помста тощо. Однак вони, як відомо, на кваліфікацію вчиненого не впливають, а можуть лише бути враховані судом під час призначення певної міри покарання, або при звільненні від реального відбування покарання.

З метою більш поглибленого з'ясування проблеми звернемося до існуючих поглядів на суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ч.1 ст. 253 КК України. Так І.В. Самощенко зазначає, що суб'єктивна сторона цього злочину характеризується щодо діяння – умислом, щодо наслідків непрямим умислом, або необережністю [26, с.458]. О.О. Дудоров стверджує, що суб'єктивна сторона цього злочину характеризується умислом або необережністю (при цьому ставлення до наслідків відповідно до ч.2 ст. 253 може бути тільки необережним) [27, с.779]. В.А. Клименко наполягає на тому, що суб'єктивна сторона цього злочину характеризується необережною формою вини або непрямим умислом до створення небезпеки настання перерахованих у ч.1 наслідків (саме діяння вчиняється умисно) [28, с.576]. Автори «Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України», за заг. ред. Потєбенька М.О., Гончаренка В.Г. наполягають на тому, що суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною виною (особа усвідомлює, що розробляє і здає замовнику технічну документацію без обов'язкових інженерних систем захисту навколишнього природного середовища, чи створює загрозу заподіяння шкоди і небезпеку настання тяжких наслідків, передбачених законом, і бажає передати замовнику таку документацію (а до настання можливих наслідків вина харак-

теризується необережністю) [29, с.451]. В.К. Матвійчук зазначає, що злочин передбачений ч.1 ст.253 КК характеризується виною у формі прямого умислу, оскільки він відноситься до злочинів з формальним складом [30, с.228].

Аналіз точок зору О.О. Дудорова, І.В. Самоценка, В.А. Клименка, свідчить, що ці автори не сприймають того факту, що злочин передбачений ч.1 ст.253 КК відноситься до злочинів з формальним складом, а ч. 2 цієї статті – до злочинів з матеріальним складом, а тому й описують суб'єктивну сторону не враховуючи положень об'єктивної сторони цього злочину стосовно частин 1 і 2 цієї статті. Нам більше імponує позиція стосовно суб'єктивної сторони авторів «Науково-практичного коментаря», за ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка, а також судження В.К. Матвійчука.

Автор переконаний, що для того, щоб запропонувати якісь теоретичні пояснення і практичні рекомендації правоохоронним органам, судам із зазначеної проблеми, необхідно звернутися до дій, які винний вчинив під час проектування чи експлуатації споруд без систем захисту навколишнього природного середовища. Про це свідчить дослідження 100% кримінальних справ, охопленим нашим вивченням. З яких 100% справ свідчать, що вони вчинилися з умисною формою вини (при чому умисел був лише прямим). Ці висновки підтверджуються проведеними нами опитуваннями працівників правоохоронних органів, судів та студентів юридичних факультетів і вузів стосовно злочину проектування чи експлуатації споруд без систем захисту навколишнього природного середовища за ч.1 ст.253 КК (93 % із 600 опитаних вказали на прямий умисел вчинення цих злочинів). Це також підтверджується тим, що в цьому випадку особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій і бажає їх вчинити (оскільки інших складових окрім завідомості своїх дій тут немає).

Характер та зміст вини у злочинах з формальним складом не передбачає необхідності психічного відношення особи до суспільно небезпечних наслідків, а свідомість і воля людини встановлюється лише стосовно вчиненого нею діяння. Структура злочинів з формальними складами злочину, до яких належить і діяння, передбачене ст.253 КК, така, що наслідки в них лежать за межами необхідних ознак об'єктивної сторони, а отже і складу злочину [31, с.73]. Ще раз стверджуємо, що об'єктивна сторона злочину, що нами досліджується в якості обов'язкової ознаки включає лише суспільне небезпечні дії, час та місце вчинення злочину.

Інтелектуальна ознака умислу в даних злочинах включає лише усвідомлення особою суспільної небезпечності дій. Ставлення до наслідків за ч.1 ст.253 КК відсутнє. Натомість вольова ознака злочинів, що нами аналізуються реалізується у бажанні вчинення конкретних дій зазначених в диспозиції ч.1 ст.253 КК України.

Таким чином, злочин проектування чи експлуатація споруд без систем захисту навколишнього природного середовища може бути вчиненим тільки з прямим умислом. Це зумовлено тим, що злочинний вольовий акт стає можливим лише тоді, коли спонукання суб'єкта стають дійсними, шляхи і засоби їх задоволення знайдені і набувають чітко виражену неправильність у вигляді прагнення до досягнення мети, акумулюючи свідомість і волю індивідуума [32, с.114].

Однією з основних ознак, які характеризують злочин, передбачений ст.253 КК є суспільна небезпека. Визначаючи зміст умислу, а точніше, інтелектуального критерію вини, треба встановити і фактор усвідомлення особою вчиненого нею діяння. Таке усвідомлення повинно включати дві складові: по-перше, усвідомлення особою фактичного змісту та характеру події яка утворює діяння як акт вольової поведінки людини; і, по-друге, усвідомлення особою соціальної корисності або, навпаки, шкідливості її поведінки для охоронюваних законом інтересів суспільства, громади чи окремої людини. Послідовність такого усвідомлення, етапи формування думок особи щодо своєї поведінки, може бути різною. В одних випадках, особа взагалі не зважає на суспільну небезпечність, заборонність, караність свого діяння, зосереджуючи свою увагу лише на своїх бажаннях щодо певних дій, передбачених ст.253 КК. При цьому, якщо людина не усвідомлює фактичного змісту та характеру свого діяння, то усвідомлення його суспільної небезпечності також виключається. У той же час, усвідомлення суспільно небезпечного характеру поведінки передбачає розуміння і змісту дій, що описані в ст.253 КК. Аналіз змісту умислу злочинів, що досліджуються, дає нам можливість стверджувати, що суспільно небезпечний характер цих діянь охоплюється повним розумінням особи. Підставою для такого твердження є обставина, яка закладена у нормах процесуального законодавства. Особа повинна розуміти обов'язки, які вона повинна виконувати у зв'язку із здійсненням кримінального провадження, цивільного, господарського та адміністративного судочинства. Необхідно звертати увагу на процесуальні права та обов'язки учасників певних проваджень, тощо, при з'ясуванні суб'єктивної сторони.

Таким чином, особа має можливість у повному обсязі оцінити майбутні наслідки своєї поведінки, її заборону, а отже і усвідомити, що караність діяння передбачає його підвищену суспільну небезпеку. Це складає, на нашу думку, перший етап формування умислу винного – інтелектуальний критерій вини.

На другому етапі особа приймає рішення діяти у заборонений ст.253 КК спосіб чи утриматись від нього. При вчиненні злочину проектування чи експлуатація споруд злочинів без систем захисту навколишнього природного середовища, то бажання особи буде підтвержене незаконними діями особи або осіб, а також відповідними доказами. У цьому випадку винний усвідомлює, що вчиняючи дії, передбачені ч.1 ст.253 КК України, особа бажає їх вчинити. В цьому контексті можна стверджувати, що саме від волі винної особи залежить рішучість у вчиненні проектування чи експлуатації споруд без систем захисту навколишнього природного середовища незважаючи на загрозу кримінальної відповідальності.

На думку певного кола науковців, умисним вважаються також дії особи, яка, не усвідомлюючи самої суспільної небезпечності свого діяння, бажає його вчинити [33, с.134]. Дане правило може бути застосовано і для аналізованих злочинів як діянь із формальним складом, які можуть бути вчинені лише з прямим умислом і для наявності складу злочину немає кримінально-правового значення передбачення особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Здійснюючи проектування чи експлуатацію споруд без систем

захисту навколишнього природного середовища, винний взагалі може не приділяти уваги можливому розвитку подій як результату його поведінки, зосереджуючись лише на самому змісті своїх вчинків, їх обґрунтованості та важливості в момент заподіяння.

Нашим опитуванням працівників правоохоронних органів, суддів, студентів юридичних вузів і факультетів (600 осіб) встановлена суть мети та мотиву злочинів, передбачених ст.253 КК. Ця суть і причини проявляються у: 1) впливі зацікавлених осіб – 45% ; 2) користі – 35% ; 3) інших причинах – 20%. Цікаво що подібною є градація мотивів вчинення й інших злочинів [34, с.92-99].

Враховуючи те, що мотив не входить в зміст психологічного відношення особи до вчиненого нею діяння за ст.253 КК, він лежить поза сферою інтелекту і волі як ознаки умислу, то вони таким чином складають психологічну основу, на якій зароджується вина. Як складові психологічного процесу в зв'язку з вчиненням злочину, вони перетворюються (складаються) із незлочинних мотивів, які не оцінюються кримінальним правом на відміну від вини. Проведений аналіз судової практики щодо мотивів їх вчинення і підтверджує умисну форму вини для злочину, передбаченого ст.253 КК. Отже, мотив – це завжди психологічна причина вчинку. В цій якості виступають усвідомлені спонукання, інтереси тощо.

Важливо звернути увагу на те, що хоча мотиви злочину проектування чи експлуатація споруд без систем захисту навколишнього природного середовища не визначені законом (ст.253 КК), однак в практичній слідчій та судовій діяльності вбачається необхідним на стадії досудового та судового розгляду справи встановити мотив та обґрунтувати їх в обвинувальному вирокі. Тому правильно, на наш погляд, відзначав Б. С. Вікторов, що «безмотивних діянь не існує...» [35, с.15]. Тому у відповідності з п.2 ч.1 ст.91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчиненого кримінального правопорушення. Обґрунтуванню вини, чіткому з'ясуванню мотивів і мети злочину проектування чи експлуатацію споруд без систем захисту навколишнього природного середовища слід більше приділяти уваги, ніж це робиться на практиці. Як свідчить вивчення нами юридичної літератури та кримінальних справ стосовно злочинів, передбачених ч.1 ст.253 КК України, вихідним моментом учинення цього злочину є усвідомлення мотиву, яке супроводжується постановкою суб'єктом певної мети. Без проникнення у психологічну структуру, правова оцінка злочину ускладнюється.

Мотиви умисного цього діяння можуть бути різними. Однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а лише можуть бути враховані судом під час призначення певної міри покарання. Під мотивом злочину розуміють як обумовлене певними потребами внутрішнє спонукання, яким винний керувався при вчиненні злочину.

Мета (перспектива) – джерело спрямованості суб'єкта, його активності. Вона, як показує аналіз кримінальних справ цієї категорії, відображає уявну модель майбутнього (чого б хотіла досягнути особа в результаті своїх дій). При

цьому, в кожному конкретному випадку може бути не одна мета дії, але певна з них все ж домінує і це логічно, тому що вона має певні порядки домінант. Загально визначеним є те, що на відміну від мотиву мета характеризує безпосередній злочинний результат, якого прагне винний, вчиняючи злочин. Мета та мотив по-різному характеризують вольовий процес, якщо мотив злочину відповідає на питання, чим керується особа, яка вчиняє злочин, то мета злочину визначає направленість дій, тобто – якого наслідку хоче досягти особа. Проте ні під час досудового слідства, ні під час розгляду кримінальних справ в судовому засіданні щодо злочину, передбаченого ст.253 КК мета не встановлювалася, хоча це є істотним упущенням тому, що мета складає базу, тобто психологічну основу, на якій зароджується вина і мета існує ще до вчинення злочину, до появи вини.

Проведене нами опитування респондентів та аналіз кримінальних проваджень цієї категорії злочинів дозволив виділити декілька основних результатів як мети своїх дій, досягнення яких прагне особа, вчиняючи злочин проєктування чи експлуатація споруд без систем захисту навколишнього природного середовища. Це: 1) це отримати певну матеріальну вигоду, чи іншу винагороду; 2) задовольнити які-небудь власні егоїстичні інтереси; 3) це нажива.

Як свідчать результати нашого дослідження, спектр мети та мотивів цих злочинів досить широкий і різнобарвний. Його аналіз та доведення до потенційних суб'єктів (порушників закону) може виконувати превентивну роль, а саме запобігання досліджуваного злочину. Зокрема, не важко бачити, що деякі мотиви виконують роль спонукальних сил, які штовхають людину на вчинення конкретної дії. Мотиви можна розділяти на раціональні (пов'язані з потребою) та емоційні. Мотив зазначеного злочину можна визначити як усвідомлення спонукання (потяг) до вчинення діяння, передбаченого ст.253 КК України.

Саме такий підхід і ставлення до цих ознак матиме вагоме значення для теорії кримінального права та практики. Зазначене положення має знайти відображення у відповідній постанові Пленуму Верховного Суду України з зазначеної категорії справ (злочинів, проти довкілля) у наступній редакції: «Судам з метою усунення недоліків в з'ясуванні форм і видів вини необхідно по кожній конкретній справі встановлювати мотив і мету злочину як психологічну основу, на якій зароджується вина та які впливають на суть вини».

Слід акцентувати увагу на тому, що злочини, передбачені ч.2 ст.253 КК України, належать до так званих злочинів з матеріальним складом, а отже і можуть вчинятися з подвійною і змішаною формою вини. Це знайшло підтвердження і в судовій практиці. Щодо необережності, то слід погодитися з думкою В.І. Антипова, що вина за ч.2 ст.253 КК України може виявлятися як у вигляді злочинної самовпевненості так і у вигляді злочинної недбалості [36, с.526]. Так аналіз кримінальних справ свідчить, що в 70% справ, вчинених з необережності, превалує злочинна самовпевненість у 57% справ.

Висновки. На підставі дослідження можна визначити такі основні положення: 1) суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч.1 ст.253 КК України характеризується виною у формі умислу. Умисел тут може бути лише

прямий (це підтверджується конструкцією описання об'єктивної сторони ч.1 ст.253 КК України); 2) діяння, передбачене ч.2 ст.253 КК України може вчинятися зі змішаною або подвійною формою вини (до наслідків можлива, необережна форма вини або непрямий умисел); 3) у відповідності до п.2 ст.64 КПК України та ст.234 цього самого законодавчого акта, органи досудового слідства, суд у кожній кримінальній справі зобов'язаний встановити форму вини, мотив і мету вчинення цього злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина: [підруч. для студ. юрид. вузів і фак.] / [Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Бенківський та ін.]; за ред. П.С. Матишевського та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
2. Кримінальне право України: Загальна та Особлива частини: [навч. посіб.] / В.О. Кузнецов, М.П. Стрельбицький, В.К. Гіжевський. – К. : Істина, 2005. – 380 с.
3. Кримінальне право України. Загал. частина: [підруч. для студентів юрид. вузів фак.] / [Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Бенківський та ін.] / За ред. П.С. Матишевського – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
4. *Беньківський В.О.* Деякі теоретичні питання вини / В. О. Бенківський // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2000. – Вип. 7. – С. 392–396.
5. *Воробей П.А.* Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину / Петр Адамович Воробей. – К. : НАВСУ, 1997. – 184 с.
6. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация пре ступлений / Алексей Иванович Рарог. – М. : Профобразование, 2001. – 135 с.
7. *Ткачук А.Л.* До питання про витоки вини як правової категорії / А.Л. Ткачук // Актуальні проблеми держави та права / Одес. нац. акад. – Одеса, 2000. – Вип.13. – С. 144–148.
8. *Фельдблом В.С.* Уголовная ответственность за заведомо ложное показание: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.715. – уголовное право и уголовный процесс / В.С. Фельдблом. – М., 1972. – 16 с.
9. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні: тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 1992. – С. 62 – 64.
10. Учебник уголовного права. Общая часть / [Бородин С.В., Кудрявцев В.Н., Кузнецова Н.Ф. и др.]; под ред. В. Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М. : Спартак, 1998. – 412 с.
11. *Матвійчук В.К.* Суб'єктивна сторона складу злочину: [лекція] / В.К. Матвійчук, С.А. Тарарухін. – К. : Українська академія внутрішніх справ, 1994. – 36 с.
12. *Светлов А.Я.* Субъективная сторона преступления / А.Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: часть Общая. – К., 1995. – С. 160–168.
13. *Дагель П.С.* Содержание, форма и сущность вини в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Изв. вузов. Правоведение. – 1969. – № 1. – С. 77–79.
14. *Дагель П.С.* Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. – Воронеж : Воронеж. ун–т, 1974. – 230 с.

15. *Дагель П.С.* Понятие вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // *Материалы XIII научной конференции ДВГУ. — Владивосток, 1968. — Ч. IV. — С. 121—129.*
16. *Демидов Ю.А.* Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Юрий Андреевич Демидов. — М. : Юрид. лит, 1975. — 184 с.
17. *Злобин Г.А.* Виновное вменение в историческом аспекте / Г.А. Злобин // *Уголовное право в борьбе с преступностью. — М., 1981. — С. 20—26.*
18. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // *Изв. вузов. Правоведение. — 1987. — С. 82—86.*
19. *Малков В.П.* Субъективные основания уголовной ответственности / В.П. Малков // *Государство и право. — 1995. — № 1. — С. 14—16.*
20. *Плотников А.И.* Объективное и субъективное в уголовном праве (оценка преступления по юридическим признакам) / Александр Иванович Плотников. — Оренбург : Основа, 1997. — 140 с.
21. *Утевский Б.С.* Вина в советском уголовном праве / Борис Самойлович Утевский. — М. : Госюриздат, 1950. — 319 с.
22. *Дагель П.С.* Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. — Владивосток : ДВГУ, 1972. — 36 с.
23. *Дурманов Н.Д.* Понятие преступления / Николай Дмитриевич Дурманов. — М.—Л. : АН СССР, 1948. — 312 с.
24. *Никифоров Б.С.* Об умысле по действующему законодательству / Б.С. Никифоров // *Советское государство и право. — 1965. - №6. — С. 26-28.*
25. *Склярлов С.В.* Вина и мотивы преступного поведения / Сергей Валерьевич Склярлов. — СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2004. — 326 с.
26. *Самощенко І.В.* Коментар до ст. 253 КК України / І.В. Самощенко // *Кримінальний кодекс України Науково-практичний коментар: У 2 т. - Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І.Тютюгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна; [5-те вид., допов.] — Х. : Право, 2013. — С. 457-459.*
27. *Дудоров О.О.* Злочини проти довкілля /О.О. Дудоров // *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронока; [9-те вид., переробл. та допов.] - К. : Юридична думка, 2012. — С. 720-782.*
28. *Клименко В.А.* Злочини проти довкілля / В.А. Клименко // *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексе України; за заг. ред. С.С. Яценка. — К. : А.С.К., 2002. — С. 521-578.*
29. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексе України / Під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. / Кн.. 2. — К. : Форум, 2001. — 944с.*
30. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : Національна академія управління, 2011. - 368 с.
31. *Гавриш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / Степан Богданович Гавриш. — Харьков : Основа, 1994. — 640 с.
32. *Тарарухин С.А.* Квалификация преступлений в следственной и судебной практике / Святослав Андреевич Тарарухин. — К. : Юринком, 1995. — 208 с.
33. *Малинин В.Б.* Причинная связь в уголовном праве / Василий Борисович Малинин. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2000. — 343 с.

34. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: [монографія] / Андрій Володимирович Савченко. — К. : Атіка, 2002. — 144 с.

35. Викторов Б.А. Цель и мотив в тяжких преступлениях / Борис Алексеевич Викторов. — М. : Госюриздат, 1963. — 82 с.

36. Антипов В.І. Коментар до ст. 253 КК України // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. — К. : АСК, 2001. — С. 520-536.

Матвійчук О.В. Суб'єктивна сторона злочину проектування чи експлуатація споруд без систем захисту навколишнього природного середовища

У статті досліджуються ознаки суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.253 КК України, сформульовані свої судження з цього питання.

Ключеві слова: суб'єктивна сторона, ознаки суб'єктивної сторони, проектування, експлуатація.

Матвейчук А.В. Субъективная сторона преступления проектирование или эксплуатация сооружений без системы защиты окружающей природной среды

В статье исследуются признаки субъективной стороны преступления, предусмотренного ст. 253 УК Украины, сформулированы свои суждения по этому вопросу.

Ключевые слова: субъективная сторона, признаки субъективной стороны, проектирование, эксплуатация.

Matviychuk A.V. Mental element of crime of design or operation of constructions without system of protection of surrounding environment

In article are investigated signs of the mental element of crime provided by Art. 253 of the Criminal code of Ukraine, formulated their opinions on this issue.

Key words: subjective aspect, components of a subjective aspect, engineering, exploitation.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2015.